

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

9768

Ч.

~~З БІБЛІОТЕКИ~~
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА

імені

ШЕВЧЕНКА

У ЛЬВОВІ.

Ч.

~~9768~~

398.8

175 p.

4000

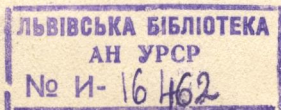
СЛАВЯНСЬКІ БАЛЯДИ НА ТЕМУ: ХЛОПЕЦЬ ПЕРЕБИРАЄТЬ СЯ В ЖІНОЧУ ОДІЖ АБО КАЖЕ СЕБЕ ЗАНЕСТИ В МІШКУ ДО КОМНАТИ ДІВЧИНИ, ЩОБ ЇЇ ЗВЕСТИ.

Підступне зведене дівчини, се мотив загально-людський, що виринає в різних відмінах усюди, де лише живуть люди. Дійсні факти дають привід до зложеня всяких оброблень того мотиву, які часто стрічають ся в великій схожості у народів, відділених від себе великими просторами і віками.

Великий матеріал прийшлося би використовувати, хотівши представити докладно всі варіанти і переміни сього мотиву. В людськім житю знаходимо багато всяких ситуацій і мотивів, що руководять чоловіком в його змаганнях і вчинках і се бачимо і в обробленнях теми про любов, про бажане дістати любку на хвилю або на завсїди, се бачимо і в тих творах людського духа, що мають за предмет зведене дівчини.

В своїй розвідці не можу навіть думати про вичерпанє тої цілої частини проявів людського житя і духа. Зачеркую собі скромніші границі і думаю спинити ся тільки над темою про підступне зведене дівчини хлопцем, перебраним у жіночу одіж або схованим у мішку і то о скільки ся тема відбила ся в славянських балядах при їх звязи з иньшими європейськими балядами. Спиняю ся над тою партією цілого циклю, бо вона найбільше знана між славянськими народами, коли иньші відмінні верзії не здобули собі більшої популярности.

Хлопцем руководить у нашій темі охота дістати неприступну дівчину і звести її, без наміру взяти її за жінку. Се основна риса

Львів 1906

нашого циклю, що різнить його значно від інших подібних оброблень, де підступу перебраня уживається тільки на те, аби видіти ся з любкою або позискати її або змусити її батька віддати її заміж. Деякі варіанти цього циклю, особливо німецькі, будемо мати нагоду пізнати пізнійше, коли прийде відповісти на питанє, в якій звязи стоять поодинокі варіації основної теми.

Мотив про зведене дівчини при помочи перебраня подибуємо в загалі у всяких народів і в різних часах: та спеціальну популярність здобув він у середніх віках і з початком нашої епохи і став на заході предметом численних новель, поем і баляд, які скоро перейшли до середної і східної Європи. Баляди на ту тему були лише відбитєм поглядів, що панували тоді серед суспільности, тих самих поглядів, які можемо пізнати з середновічних оповідань. Славянські баляди того самого змісту не мають у собі в головній основі нічого самостійного і стоять в простій звязи і залежности з західно-європейськими.

І баляди про пана, занесеного в мішку до комори дівчини, не можна назвати продуктом славянської чи спеціально польської і лужицької народньої поезії, коли є численні німецькі і нідерландські баляди, що передають той сам мотив у всяких варіантах.

I. Хлопець перебраний в жіночу одіж зводить дівчину.

В північно-західній Угорщині між Словаками і Рґсинами, а далі на Моравії і в Чехії знана дуже популярна баляда про угорського короля Матвія Корвіна, що підступом дістав ся на нічліг до дівчини і забрав їй честь о півночи. Баляду знаємо в двох варіантах з Чехії і Моравії, напечатаних у збірці Ербена¹⁾ і Сушіля²⁾ і з словацького варіанту, надрукованого у Колляра³⁾.

Варіант Ербена передає отсю подію.

В Раківцях жили два виливачі цини; один із них мав чудово гарну доньку, гарнійшу ще, як королівна. Ніхто не міг її звести

¹⁾ J. Erben, Prostonárodní české písně a říkadla, Nove vydání, V Praze 1886, N. 18: „Konvařovic Kačenka.“ Звідси переложено її на німецьке в книжці Waldau, Böhmische Granaten.“ I, стр. 206, N. 399.

²⁾ F. Sušil, Moravské národní písně s nápěvy do textu vřadenými sebral a vydal... Druhé vydání. V Brně 1860, стр. 103—4, N. 105. „Podvodník.“

³⁾ Jan Kollár, Národnie Zpiewanky, čili písně světske Slováků w Uhrách, W. Budině 1835, II, 7.

аж вкінці доказав сього „pan uherský, ten podvoditel panenský“, який вже позволив усі дівчата. Одначе се удало ся йому аж при помочи підступу, на який взяв ся за радою баби. Досвідчена баба так радила королеви :

„Kup sobě štučku damašku,
Dej si šít šaty po pražsku,
A čepěček po moravsku.
Toulej se, toulej se po rynku,
Až ke konvářovic domku.
A když se k domku přitoulaš,
Na vrata venku zaklepáš.“

Король послухав баби, перебрав ся і застукав у ворота. Господар здивований дуже пізними відвідинами запитав ся :

„Kdo to tak tluče, kdo to je,
Že neda v noce pokoje?“

але коли дістав відповідь :

„Ja jsem kramářka z Opavy,
Jedu pro zboží do Prahy,
Vozy jsem napřed poslala,
Sama jsem vzadu zostala,
Žádám vás za přeležení,
Třeba jen na hole zemi“ —

заспокоїв ся і приймив радо гостя до своєї хати. Казав доньці зварити вечерю, а відтак постелити ліжко, щоб пані могла рано встати. Кася не дуже була задоволена з поступуваня батька і не хотіла сього скривати :

„Ach tatičku můj rozmilý,
Nic mi se paní ne líbí:
Jak živa jsem neviděla,
Aby paní vousy měla.“

Одначе батько не слухав мови Касі і приказав їй усе зробити, як слід. Коли прийшло лягати, подарувала пані дівчині личепець і перстїнь і просила її згасити свічку, щоб могла скинути сукню, бо при світлі стидаєть ся.

„A když bylo po půlnoci:
„„Ach otče, přispěj k pomoci!““
„Nic, Kačenko, nic nekřič ty!
Však jsem ja sám král Uherský.“

A když už bylo na ráno,
 Bylo po městě voláno :
 Že konvářovic Kačenka
 Už není žádná panenka.
 Všecky panny věnce vijou,
 U konvářů čepce šijou,
 Všecky panny jdou na dříví,
 U konvářů strojí křtiny.
 Všecky panny jdou pro vodu
 Ta konvářovic k ouvodu.“

На те вертаець ся брат Касі з війни і довідуець ся про ціле нещастє. Випитуець ся, хто їй забрав вінець, бо хоче пімстити ся за неславу, але сестра сама добре не знає. Баляда кінчить ся жалем дівчини :

„Me poctivosti nehledej,
 Ma poctivost světem běží,
 Žádný jí víc ne dohoní.
 Žádný jí víc ne dohoní,
 Kdyby bylo třista koní!“
 Když synáčka kolibála,
 Tak to jest mu zpívala :
 „Dadaj, malej! mlč synu můj,
 Však máš tatička hrdínu!
 Dadaj, malej! mlč synu můj,
 Uherský král je otec tvůj!“

Найширший варіант Ербена. Баляда Сушіля, записана на Моравії, виказує деякі пропуски і зближаець ся значно до словацького варіанту з Угорщини, який представляє найстаршу з надрукованих версій, бо записаний з початком ХІХ століття. Словацький варіант важний для нас особливо: він передає нам імя розпусного короля і тим неначе льокалізує цілу подію. Тому наводимо його в цілости, підчеркуючи ті місця, які потім знайдуть ся дословно переведені в українській баляді на ту саму тему. Коротке порівнянє тексту позволить нам також висказати ся в kwestії, де могла повстати первісна версія, чи на Угорщині, чи в Чехії, і чи зближувалась більше до тексту Ербена, чи до словацького Колляра.

„Zwalo sa mesto Rakovci,
 V něm prebýwali kuruci

Tam mal jeden kováč dčeru,
 Krajšu, nežli král královnu.
 Sám král sa zalubil do něj,
 A hledal si cestu ku něj.
 Ale darmo chodil dlúho,
 Odpírala ona tuho.
 Kopala baba zahradu,
 Prišol král u něj na poradu.
 „Ey babo, babo, daj radu,
 Jak by som sklamal tu pannu?“
 „Obleč si šaty panenské,
 A črievičky karmažínské,
 A jdi od domu do domu
 Až ku kováčovi tomu,
 A tam zaklopaj na vráta,
 Otworí ti sam pán tata.“
 „Kdo to klope, kdo to tluka?
 Mal dost času wo dně dnuká!“
 „Ja som kramárka z Opawy,
 Jdem na jarmok do Prahy;
 Towár som si už poslala,
 A sama som tu zostala.
 Prosim, milý hospodaři,
 Aby ste mi nocleh dali,
 Lahnem si bárs na lawičku,
 A prikryjem na sukničku.“
 Keď už bolo ku večeru
 Wola kowáč swoju dcéru:
 „Anička, choď postel postlať,
 Ta pani bude s tebou spať!“
 „Ach, pán otec mouj premilý,
 Ta pani sa mi nelíbí.
 Ani som to neslýchala,
 Aby pani s pannou spala!“
 „Choď len, Anička, choď z bystra,
 Wšak je to pani bárs čista.“
 Keď už bolo o půlnoci
 Wolala otca k pomoci.
 „Ticho, Aničko, nekřič ty,
 A wšak nas níkdo neslyšé!“

A keď bolo rozwidněno,
 Bolo po městě wraweno,
 Že Anička už nie panna,
 Že z uherským králem spala;
 A keď už bolo po roce,
 Nosila Janka na ruce,
 A keďsi ho kolísala,
 Tak to nad ním zpiewávala:
 „Eu, čučaj, belaj synu mouj,
 Kral Matyáš jè otec twoj.“

Як бачимо, передає словацький варіант ту саміську тему, однаке багато коротше в самих головних рисах. В порівнянню з чеським нема в ній місця, де батько наказує доньці отворити ворота і зладити їсти для гостя, нема згадки про заплату бабі, нема розмови між Касею і перебраним королем, що робить їй дарунки перед сном і стидаєть ся розібрати ся при світлі, нема вкінці цілого епізоду про хрестини Касі-Анни і про поворот її брата з війни. Усі ті пропуски знаходимо і в моравськїм варіанті Сушіля з тою тільки ріжницею, що там виглядають вони дійсно на пропуски, коли словацький варіант має характер вповні одноцільний. Попри схожість у деяких частинах із чеським варіантом навіть у словах, стрічаємо там із другого боку місця, що годять ся докладно з словацьким; в обох варіантах, у моравськїм і словацькїм, згадуєть ся однаково опис одіжи і хвиля, коли батько дівчини питає ся гостя, чому приходить у ночі. Моравськїй варіант, найгірше переданий з усіх трьох, в загалі підходить безперечно ближше до словацького, а разом, на мою гадку і до первісного типу.

Словацька версія, хоч коротша, виглядає на старшу і найправдоподібнійше представляє тип первіснійший. З неї вийшов потім неповний варіант моравськїй і значно розширений варіант чеськїй (словацька баяда має 48 стрічок, моравська 44, а чеська 93). За тим промовляє багато обставин не малої ваги.

Словацька баяда має ціху великої одностайности і тягlosti. Нема в ній нічого зайвого, що не належало би до теми, а кожда гадка лучить ся з попередною і дальшою так гарно, що не можна говорити про ніякі пропуски. Одно лише місце позволяє догадувати ся, що там могло бути кілька поетичних образів, які звичайно стрічають ся в народніх піснях. Є се місце, де змальовано душевний стан дівчини по страченню невинности.

В балядах і взагалі в народніх піснях уживаєть ся до того звичайно порівняня між чесною і нечесною дівчиною. Чесні носять вінці і вють їх — нечесна мусить іти з голою головою; чесні ладять ся до весіля, нечесна же вже на хрестини, шукає свого вінця і просить иньших, щоб їй помагали. Часто жалує за страченим вінцем і сама переконуюєть ся, що вже трудно надїяти ся, щоб він знайшов ся. Подібні образи бачимо і в чеськїм варіанті: в словацькїм віддано цілий сей момент чотирма стрічками:

„A keď bolo rozwidněno,
Bolo po městě wraweno,
Že Anička už ne panna,
Že z uherským králem spala.“

Аналогїчні пісні наводять нас на гадку, що тут дійсно можна припускати скорочене: одначе се не конечно, бо можна собі представити і коротше представлене події. В словацькїй баляді воно гармоніює навіть дуже добре з цілістю, сконструованою надзвичайно коротко.

В чеськїм варіанті бачимо противно широкі епізоди, які могли-б бути пропущені. Цілий кінець про жаль Катерини і про поворот брата виглядає на пізнїйший додаток, перенятий з иньших народніх пісень. Мотив про безповоротність доброї слави повторяєть ся також дуже часто в народній поезії славянських народів, приміром у Челяковського¹⁾ і у Жеготи Паулі²⁾. Крім того подибуємо і деякі нерівности та неконсеквенції. Зараз у вступі згадуєть ся про двох виливачів цини, хоч дальше говорить ся лише про одного з них, що мав гарну дочку. Неконче зрозуміле одно місце з розмови між братом і сестрою. Брат привозить сестрі зелений вінець у дарунку, якого вона не може

¹⁾ J. Čelakovský, Slovenské národ. písně, Praha 1822. T. I, c. 40.

²⁾ Pieśni ludu polskiego w Galicyi zebrał Żegota Pauli, Lwów 1838, c. 119:

„Czego płaczesz i żalujesz,
Białe ręce załamujesz?“
„Jak nie mam płakać, żałować,
Białe ręce załamować.
Listek wpadnie, powróci się,
Moja cnota nie wróci się.
Choćbym gnała na sto koni,
Mojej cnoty nie dogoni;
Choćbym gnała i na dwieście
Już nie będę panną w mieście.“

приймати, бо вже не є дівчиною. Брат не догадуєть ся нічого злого і питаєть ся :

„Ukaž sestro muže svého,
Muže svého, švakra mého“,

на що сестра признаєть ся до вини і каже :

„Ach kohož bych ukázala,
Než pane krále samého.“

Почувши се, попадає брат у лютість і грозить смертю королеви, але з його слів виходить, що він сам не знає, хто знеславив його сестру :

„Kdybych věděl, který to král,
Na kusy bych ho rozsekal!“

Сей зворот не годить ся зі змістом балади, коли сама сестра вказала на короля угорського.

Що словацька версія первіснійша, на се вказує вже ся обставина, що в ній переховало ся імя угорського короля, Матвія Корвіна, яке забуло ся вже в моравським і чеським варіанті. Ціла висше наведена розмова між братом і сестрою можлива лише там, де імя короля не було добре знане або забуло ся, де загинула традиція про Матвія, що тішить ся за те між Словаками ще й нині великою популярністю, яку виробив собі за час свого панованя (1458—1490) людяним поступуванем і справедливістю.

Король Матвій Корвін¹⁾ записав ся глибоко в пам'яті народів угорської держави. Його рухливість, безнастанні війни з Турками і з иньшими ворогами, в яких виявляла ся його надзвичайна хоробрість, а дальше його особисті прикмети, як доступність, прихильність до селян, жовнірів і утиснених взагалі самоволею магнатів, зробили його любимцем горожан без огляду на національність. Його особу окружено вже за житя німбом таємничости і піднесено її до ідеалу усього найліпшого. Матвій Корвін став навіть у славянських народів народнім героєм;

¹⁾ Про Матвія Корвіна див. передовсім основну працю W. Fraknoi, Mathias Corvinus, König von Ungarn (1458—1490), auf Grund archivalischer Forschungen bearbeitet... Freiburg im Breisgau 1891. Тут подана докладна бібліографія. Коротше в працях Szalay Geschichte Ungarns, Pest 1874. III; E. Csuday, Die Geschichte von Ungarn, Zweite vermehrte Auflage. Wien 1898, II; Huber, Geschichte Österreichs III, i y Vj. Klaič, Povjest Hrvata. Od najstarijih vremena do svrška XIX stoljeća. Svezak drugi, dio treći. Zagreb 1904, стр. 1—158 i I—IX.

слава про нього перейшла границі краю. У Хорватів і Сербів оспівано його подвиги в епічних піснях, у Словінців витворилися під впливом його особи і його чинів балади і культ про невмершого короля, що тепер сидить у гірській печері, але вийде колись на світ, привернути справедливість, добро і спокій¹⁾.

У Словаків був Матвій дуже добре знаний: він часто перебував між ними і вмів собі їх з'єднати, запроваджуючи лад у краю, винищеним домашніми війнами і пильнуючи, щоб справедливо і совісно виповнювано його приписи і не надуживано влади. Звідси доховався до нині ряд місцевих переказів, що вміють не одно розказати про улюбленого короля і хочуть його видіти у себе; дійшли також і пісні, але більше веселого змісту²⁾.

І балада про зведену Катерину або Анну вийшла від Словаків.

На се вказують передовсім інші місцеві перекази і пісні. Пісні мають той сам характер, що й балада: Матвій змальований у них як дуже небезпечний для дівчат „zvoditel“³⁾.

В переказі⁴⁾ говорить ся про залицяння до богацької доньки Катерини.

За часів Матвія жив на Червоній скалі богач Червень, до якого навідувався часто король, щоб послухати оповідань про

¹⁾ Дещо про Матвія Корвіна в славянській народній словесности можна знайти в отсих студіях, які зрештою не вичерпують цілого матеріялу: *Asmus Soerensen, Beitrag zur Geschichte der Entwicklung der serbischen Helden-dichtung, Archiv. f. slav. Philologie XIV i XV*; Новаковиѣ, *Посѣдњи Бранковиѣји у историји і у народ. певању, 1886*; *S. Rutar, Kralj Matijaž v slovenskih narodnih pesnih in pripovedkah, Zvon na Dunaji 1878*, праці Шумана (*Die slowenen, 1881*), *Оржена (Vojvodina kranjska I, с. 258)*, *Губада (Öst. Ung. Mon.)*, *Шейнігга (Ö. U. Mon., Krain, Mythen, Sagen und Volkslieder der Slowenen)* і *О народних песнях корошких Словенцев, Kres, 1885*), *Паєка (Čtrlice iz duševnega žitka Štajerskih Slovencev, 1884)*, *Fr. Menčík, Kral Matyaš Korvín v narodnich písniach, Kollára 1879* і мн. инь.

²⁾ Перекази про Матвія не зібрані ще до тепер: деякі з них подібують в „*Sbornik museal. slovens. spoločnosti*“ і в „*Časop. m. sl. spol.*“. Пісні надруковані у Колляра II, 403 і д., який між иньшим згадує, що „*temeř v kařdém chotáře nalezá se památka geho (Матвієвого) gména*“ (II, стр. 439).

³⁾

Ztratila som, ztratila
Co som rada nosila:
Ztratila som zlatý pás,
Našol mi ho kral Matias.

Kollár, I, стр. 31, N. 8 c.

⁴⁾ *Časopis mus. slov. spol. II. Turč. sv. Martin, 1899, стр. 103—4.*

битву під Могачем (sic!), „úteku Belovom a o hrdinských činech bývalých Červeňovcov, ale ešte radšej díval sa do pekných očí šumnej jeho dcéry Katinky.“ Се не дуже подобалося батькови: тому перестав Матвій приходити, коли лише Червень був дома, а приїдив завжди під час його неприсутності. Люди виділи тоді, як Катінка випроваджувала свого любка далеко від своєї хати.

Трудно тепер сказати, звідки взяли ся всі ті пісні й оповідання; можливо, що вони витворили ся пізнійше під впливом баляди, але ніщо не промовляє і против другої гадки, що і вони і баляда опирають ся на якімсь дійсним факті, який вбив ся сильно в пам'ять народу.

На мою гадку могли вони мати підставу в любовній звязи короля з шлезькою панною Варварою¹). Король пізнав її під час війни чесько-польської в р. 1469, коли перебував у Вроцлаві і закохав ся в ній, побачивши її раз на однім зі своїх пирів, на які любив спрешувати багато гостей. Варвара притягала не лише своєю красою, але також милим поведенем і скромністю. Матвій почув тому до неї щире привязане і не розставав ся відтак із нею, позискавши її взаїмність. Варвара вернула з ним до Пешту і пробувала там тихо і скромно, хоча була в великих ласках і поважаню, тим більше, що обдарувала бездітного короля мужеським потомком.

Се могло дати привід до погляду про легке жите короля, до погляду, який зрештою не находить оправданя в історичних даних. Про Матвія розказують історичні жерела саме щось противного і підносять його моральність і витревалість у дохованю подружньої віри. Його пригода з Варварою припадає зрештою на час по смерті першої жінки Катерини, доньки Юрія з Подебраду.

Одначе нарід не бере всього об'єктивно: зі звісток про те, що король має любку, розширила ся певно поголоска про його розпустність, до чого може причинила ся і яка иньша любовна пригода, про яку історики не мали потреби і відваги згадувати. Ся подія дала також товчок до зложеня нашої баляди. На се напроваджують нас і деякі иньші обставини.

Передовсім зазначено в пісні досить докладно місце цілого випадку. Річ, як видно, діється на Шлеску: містечко Раківці лежить на пограничу польських і чеських теріторій, т. є. меньше більше на місці згаданої війни. Так само в описі підступу зга-

¹) Fra kn ōi, op. cit. стр. 234.

дується Шлеск: крамарка подає в усіх варіантах без різниці, що їде з Опави до Праги. До того ще маємо недвозначні натяки, що то діяло ся підчас якоїсь війни або що найменше походу. Характеристична також і ся обставина, що син зведеної дівчини називається Іван, подібно як і нешлюбний син Варвари.

Баяда про Матвія мусіла бути дуже популярна: про неї згадують уже співанники XVI і XVII століття¹⁾; на її популярність вказує також її розширене.

Безпосередно від Словаків дістала ся вона до угорських Українців, які також запам'ятали імя справедливого і хитрого короля Матвія²⁾ і доховали деякі спомини в кількох народніх оповіданях. Українська баяда не пішла одначе дальше поза границі угорської держави, як се приміром стало ся з популярними баядами про Яношіка, які дійшли і до Галичини і знані в кількох варіантах³⁾, та доховала ся тільки в неповнім виді, надрукована в збірці Головацького.

Словацьке походжене українського варіанту очевидне: не лише сам зміст, але і цілі звороти переняті з словацького взірця, хоч певно не з того, який маємо у Колляра. Наводжу для приміру цілу баяду, зрештою невелику і значно скорочену, транскрибуючи правопись оригіналу⁴⁾ і підчеркуючи місця, що дословно годять ся з Колляревим варіантом:

„Орала баба заграду,
Пришел пан на пораду.
„Бабо, бабо, дай ради там,
Як я тоту панну зрадвіць мам?““

¹⁾ Č. Zibrť, Zbytky českých písní světských z věku XVI, XVII a XVIII. Časopis českého musea, 1888, стр. 445 і ibidem 1895, 110; O. Hostinský, 36 nářečů světských písní českého lidu z XVI st., V Praze 1892, стр. 24, N. 22.

²⁾ Казки, зібравъ Игнатій зъ Никловичъ, стр. 52—56; Драгомановъ, Малорус. народ. преданія и рассказы, Київъ 1886 стр. 425—9; Етнографічний Збірник, Т. IV. Етнографічні матеріали з Угорської Русі, зібрав В. Гнатюк. Том II, стор. 171 і д. Статя Врабеля в угорській часописи Ethnographia, Т. IV: пор. Б. Гринченко, Литература українського фолклора, стр. 44. Увесь славянський матеріал про Матвія зібраний мною в більшій, окремій розвідці, надрукованій в „Записках“ (LXVII і д.).

³⁾ В. Гнатюк, Словацький опришок Яношік в народній поезії, Записки Н. Т. ім. Шев. т. XXXI—II, стр. 42 і д.

⁴⁾ Я. О. Головацькій, Народныя пѣсни Галицкой й Угорской Русі. Часть III. Отд. 1. Москва 1878, стр. 252—3, N. 133.

„Облеч ти шати панянски,
 А черевики камужелски, (sic!)¹⁾
 Прохажай ти ся по ринечку,
 Аж до самого вечеречку!“ —
 „Коваль, коваль, ковальочку,
 Преночуй мя тоту ночку!“ —
 „Як я тя мам преночовац,
 Ти подорожня, я тя не знам!“ —
 „А я панї з Воршави,
 Йду на ярмарк до Праги.“
 „А ти, дівко, ідь ложе слац,
 Бо ти підеш з паньов спац.“
 „Анно, Анно, Анїчко,
 Не бачит (sic!) ми ся панїчка.“ —
 „Де би ти ся бачїла,
 Кедь ти єй нігда не видїла?“ —
 Не вистало півночи,
 Кричит дівка одночи: (sic!)²⁾
 „Тихо, дівко, не кричи,
 Бо твій панотец в сьвітлицї!“ —
 Рано, рано, раненько,
 Коли сходить слоненко,
 Ходит дівка по луцє
 Носит дітя на руцє:
 „Люляй, люляй, сину мой,
 Вельки зводїтель отец твой!“

Словацька баляда дістала ся і до Лужицьких Сербів³⁾, перенята очевидно від Чехів. Мимо усіх перемін і додатків остала головна тема незмінена.

Місце Матвія займає Вурьовський пан, який так гарно господарив у своїм краю, що —

„Ne mó'la tam wostać
 Žana čista křežna.“

поминув лише гарну Катерину, яку замикав батько за девятьма замками; одначе, коли про неї довідав ся, порішив і її звести,

¹⁾ У Колляра „karmažinské“, у Сушіля „kramarské“.

²⁾ В словацькім варіанті „k pomoci“.

³⁾ Haupt-Smoller, Pjesnički hornych a delnych Lužiškich Serbow. „Grimma 1841, I, стр. 40, N. 11. „Khatřinka z Delneje Horki“.

як не явно, то бода при помочи підступу. В тій ціли пішов на ярмарок —

„Dał je sej tam kupić
Jena truba płatu
Somota¹⁾ sto lóchcí,
Hišce bjełu židu²⁾“ —

i

„Dał sej potom šíci
Rjjanu žonsku drastu³⁾,
Dał je težž so woblec
Do žonskeje drasty.“

Так перебраний просить ся на ніч, бо хоче сховати ся перед страшним Вурьовським паном „před tym Lučibarjom“. Батько Катерини не має иньшого сховку, як хиба кімнату своєї доньки і тут дає гостеві нічліг.

„Duž bješe tam pšišlo,
Wosredža mi nosy,
Poča holčo wołać“

і проклинати хитрого пана, що забрав їй честь, якої за жадні гроші не можна дістати⁴⁾.

Як бачимо, тема та саміська: декуди повтарають ся навіть такі самі звороти, що й в чесько-моравських варіантах. Зворот „а коли було о півночі“, стрічаєть ся стало в баладній поезії⁵⁾.

¹⁾ Оксаміт (Sammt). ²⁾ Шовк. ³⁾ Одїж.

⁴⁾ Мотив, що вінка не можна вернути за ніякі гроші, знаний добре з народніх пісень. Прошу для приміру порівняти словацьку пісню в „Sbornik Matice slovenske“, 1874, II, стр. 58, N. 8. Закінчене лужицької балади пригадує польська пісня у Сьвєнтка, Lud nadrabski, стр. 191, N. 20.

⁵⁾ Так приміром подибуємо його в циклоу балад про пана в мішку.

В лужицькій піснї: „Duž poča wo rói nosy być,“ —

в польській: „Juž o samej północy,
Wór się na łoże toczy,“

в німецькій: „Und als es kam um Mitternacht,
Der Hafersack lebendig war.“

Далі в баладах про перебраного маркґрафа: „Und wie es nun um die Mitternacht kam“ (Mittler, Deutsche Volkslieder, стр. 170) і

„E co la mezza note è stato
La monicella d'amor parlato,“

(A. Wolf, Volkslieder aus Venetien gesammelt von Georg Widter, hrg. v. A. W. Sitzungsberichte der Kais. Akad. d. Wiss. Phil.-hist. Klasse, 46 Band, Wien 1814, стр.

Словацька балада, що, як видно, здобула собі більшу популярність, не є одначе цілком самостійним витвором. Вона передає лише тему, звисну з інших романських і германських пісень, примінюючи її до місцевих обставин. Жите короля Матвія дало тільки імпульс до оброблення званої теми і зробило її актуальною. Автор балади винайшов багато схожості між фактом із життя Корвіна і зним йому чужим мотивом і перетворив його в рідній мові, забарвлюючи його національними красками, так що трудно без порівняння розпізнати, що тут маємо чужий продукт, прикритий тільки народньою одією і причеплений до історичної особи. Не треба також забувати, що крім першого автора працювали сотки співаків над вигладженем пісні і що її нинішня форма в неоднім може різнити ся від так сказатиб першої редакції, яку зложено кілька віків скорше перед тими верзіями, що їх маємо в етнографічних збірках дев'ятнадцятого століття.

Найбільше зближені до пісні про Матвія романські балади, знані п. з. „La falsa monaca“ або „Margherita“, а спеціально верзії італійські, напечатані в збірках Нігри, Вольфа, Piri, Берноні і Ферраро¹⁾.

327), в баладах про родичів, що вбили власного сина задля грошей (Deutscher Liederhort Auswahl von L. Erk... neubearbeitet und fortgesetzt von F. W. Böhme, I Band. 1893. Leipzig, стр. 173, N. 50 а: „Und als es kam um Mitternacht, Frau Wirthin zu ihrem Manne sprach“), в циклю балад про віднайдену сестру (ibid. стр. 555, N. 1816: Die wiedergefundene Königstochter: „Und als es zu der Mitternacht kam, Der Reiter zu dem Mädchen kam“), про дві дівчині і третю Зузанну (приходить у численних польських варіантах, в руськiм у Головацького, III, стр. 26, N. 14, читаємо приміром:

„А вже в ночі о півночі, о третій годині:

Оберни ся серце моє, білим личком к мені“),

в баладі про зрадливе убійство любки (O. Kolberg, Lud, Serya XI. Kraków 1877, стр. 217, IV, 419:

„O północy siadam

O w północy jade.“ і т. д.), в баладі про убій-

ство мужа коханки (Головацькій, III, стр. 20 N. 8: „Сеї ночі, о півночі, ще кури не піли“) і в багатьох інших. Для приміру наводжу ще кілька випсок: Kolberg, Lud, II стр. 144 „a skoro o punocy, o dwunastej godzynie“; Erk-Böhme, I, стр. 424, N. 118: „Das wackere Mägdlein: Und das es kam zu halber Mitternacht,“; ibid. I, стор. 428, N. 120a (Schlächters Töchterlein): „Und als es kam um die Mitternacht“, стр. 429, N. 120b; ibid., стр. 461, N. 137a з летучого листка з р. 1554: „Und das es kam zu Mitternacht“; ibid. I, стр. 475, N. 145 (Der Schreiber im Garten): „Und da es ward um Mitternacht“; ibid, стр. 476, N. 144 (Der Schreiber im Korbe): „Wohlhin gen Mitternacht“; ibid. I, стр. 493, N. 154 (Pfaffenschandliege): „Es war wohl um die Mitternacht“ і т. д.

¹⁾ C. Nigra, Canti popolari del Piemonte, Torino 1888, стр. 407—409, N. 79; A. Wolf, op. cit., стр. 326—328, N. 90; E. S. Righi, Saggio di canti popul. Vero-

Князь Каріняно хоче доконче звести дівчину: перебираєть ся проте за монахиню і приходить до її родичів просити ся на нічліг. Очевидно мусіло вже бути досить пізно, коли господа була зачинена і треба було стукати. З середини почув ся голос:

„E chi è che bate queste mie porte,
Che l'è sul' ora d'andar dormir.“ —

Каріняно представив ся як бідна монахиня, що хоче переночувати і загірті ся при огні і ввійшов до середини. Загрівши ся і відпочивши, зачав зараз розмову і упоминав ся, щоб йому постелили спати не з слугою, тільки з панною. Се очевидно звернуло увагу дівчини: вона почала приглядати ся монахини, яка їй не дуже подобала ся, і оповіла свої сумніви матери. Мати хотіла тому, за радою доньки, спробувати, чи гість знає жіночі роботи, як прядене і шите: одначе князь умів зручно викрутити ся. В кінці прийшло йти спати. Мати казала доньці взяти світло і постелити постіль для себе і для монахині. Так довершив Каріняно свого діла:

„E co la mezza note è stato,
Za monicella d'amor ha parlato“.

Рано покинув зведену дівчину і радив матери справити колиську і пеленки.

Італійські варіанти приписують цілу пригоду князеві з Каріняно, який жив у першій половині XVII століття. Одначе сама баляда мусить бути, як і догадуєть ся Нігра, багато старша. Се тим певнійше, що і славянські верзії безперечно старші, а таксамо і дуже споріднені німецькі відміни, які вже кружили в половині XVII століття, як на се вказує мельодія, наведена у Форстера з року 1556, і досить архаїчна мова¹⁾.

Баляда знана зрештою і поза границями Італії — в ріжних околицях Франції²⁾ і в Еспанії³⁾.

nesi, Verona 1863, стр. 36. N. 99; Bernoni, Canti popul. veneziani, Venezia 1872, XI, 6; G. Ferraro, Canti pop. monteferrini, Torino 1870, стр. 87.

¹⁾ Erk-Böhmе, op. cit. I, стр. 471.

²⁾ Паралелі наведені у Ніґри op. cit. до N. 79: M. J. Fr. Bladé, Poésies populaires de la Gascogne, Paris II, 61; Сенас Монсаут, Littérature popul. de la Gascogne, I. v. Paris 1868, 288; J. Bujeaud, Chanson populair. de l' Ouest, II, 103.

³⁾ J. Wolff, Proben portugiesischer und catalanischer Volksromanzen, Sitzungsberichte d. k. Akad. d. Wiss. Wien, Phil.-hist. Klasse, 1856, XX, стр. 63; Fr. Wolff у Hofman, Primavera у Flor de romances, Berlin 1856, N. 191 A; Fr. Pelay у Briz Candi, Canc. p. catalans, 1871, III, 207.

Зміст обох балад підходить дуже близько до себе: обі групи передають одну і ту саму тему.

- 1) Високопоставленій особі, королеви або князеві, подобається гарна дівчина, яку трудно дістати;
- 2) щоб її звести, перебирається угорський король за купчиху, італійський князь за монахиню;
- 3) оба просять ся на ніч до її родичів, які їх приймають гостинно;
- 4) в обох баладах згадується про стукане в браму і повторяється місце, де батько питається, хто то товче ся так пізно по ночі;
- 5) дівчина прочуває ворога і висказує родичам свої сумніви: в італійській баладі непокоять її очи гостя, в словацькій дивує її лице жінки з вусами;
- 6) родичі мусять її заспокоювати і кажуть зварити вечерю, а відтак і стелити ліжко;
- 7) дівчина і перебраний достойник сплять на приказ господарів в одній постелі;
- 8) о півночі зводить гість дівчину і
- 9) покидає її рано.

Схожість обох балад так велика, що не може бути мови про їх самостійне повстання: запозичене тут цілком ясне, бо коли-б навіть обі балади опирали ся на дійсних фактах, то годі припустити, щоб се оповіджено так подібними словами.

Наша гадка набирає ще більшої певности, коли бачимо, що наші два циклі не стоять цілком одинцем, лише противно, що з ними лучить ся цілий ряд більше або менше схожих творів, що займають ся тою самою темою, тільки оброблюють її всяко, відповідно до цілої ситуації.

Народня поезія європейських народів виказує велике багатство подібних мотивів, які повторюють ся у всяких відмінах у ріжних народів і перехрещують ся дуже часто так, що часом тяжко розпізнати їх свояцтво, що дуже часто годі рішити ся, чи приймати дане оброблене за окремий твір, витворений тільки під впливом пануючих поглядів і курсуючих оповідань, чи дійсно згодити ся на просте запозичене. Особливо трудно порішити питане походження в тих творах, в яких стрічають ся цілком подібні ситуації і слова. Про самостійне витворене не можна дуже часто думати, особливо коли ся схожість не відносить ся до одного якогось незначного моменту, лише до цілої ситуації або навіть до цілої теми; з другого боку бракує часто даних,

які-б дозволяли нам привести анальогічні твори в близшу залежність, коли їх відділюють більші простори або коли посередні народи не стояли зі собою в зносінах.

Славянська балада стає в тім цілім ряді варіяцій одної популярної теми лише звичайним огнивом і то не одним із найперших.

Найбільше ще зближений до неї цикль німецьких і нідерландських балад, знаних звичайно під заголовком „Zeit bringt Rosen“ ¹⁾.

Молодий син маркграфа старає ся девять літ о руку одної королівни, але без найменшого успіху, бо батько не хотів згодити ся. Щоб її дістати за жінку і змусити короля, аби пристав на се, бере ся на підступ. Вбирає ся в одіж своєї сестри і не зважаючи на се, що вона не похваляє його кроку, приходить перед королівський замок і дістає запросини ввійти до середини. В деяких варіянтах запрошує його сама королівна, принаджена його чудовим співом. (Сей мотив стрічаємо особливо часто в шведських, данських, шкотських і англійських баладах). Маркграф остаєт ся на ніч, а король дозволяє йому спати зі своєю донькою. Хлопець сьвітить їм іще сьвічку і

„es werden zwei Fräulein zu Bette gehn“ ;

але

„Wie es um die Mitternacht kam,
Die Fräule fieng an zu sprechen“.

Се підслухав „Küchenjung“ і розповів рано королеви, коли сей здивував ся, чому донька того дня так довго заспала :

„Die gestrige Fräule, die zu uns kam,
Das war der junde Margrafe“.

Се зломило гордість короля і він готов віддати свою доньку за сьмілого маркграфа, що вертає домів, співаючи собі :

¹⁾ Erk-Böhme, op. cit. стр. 467—471. Nr. 140 a, b, c, d; Hoffmann von Fallersleben, Schlesische Volkslieder... Leipzig 1842, стр. 37, Nr. 20; L. Simrock, Die deutschen Volksbücher... VIII Band. Die deutschen Volkslieder, Frankfurt a. M. 1851. Nr. 15 і Nr. 14; A. Kretzschmer, Deutsche Volkslieder mit ihren Originalweisen, Berlin, 1842. II, стр. 164—5; Erk-Irmer, Die deutschen Volkslieder mit ihren Singweisen, 1838, I, 5, стр. 29, Nr. 18; L. Mittler, Deutsche Volkslieder, Zweite mit einem Quellenverzeichnis vermehrte, wohlfeilere Ausgabe. Frankfurt a. M. 1865, стр. 170—172, Nr. 190, 191 і д.; Reifferscheid, Westfälische Volkslieder, Heilbronn 1879, стр. 112. Бельгійський варіант сеї балади, з якого я не міг користати, наведений у Hoffmann v. Fallersleben, Noeae belgicae, стр. 58, Nr. 14.

„Gestern wollte mir der König sein Tochter nicht geben,
Heut muss er mir sie bringen“.

Різниця між попередніми версіями а новим циклом не так дуже й малі, якби се можна було думати і хто знає, чи не надто ризиковне приймати се за Чайльдом лиш як варіант одного спільного мотиву, одної спільної обробки. В німецьких баладах розходить ся не про саме зведене: воно має тут бути лише дорогою до цілі. Маркграф уживає підступу тільки для того, щоб переломити опір батька, що не хоче згодити ся на подружжя доньки, аби упокорити його, а таки дістати ту дівчину, яку полюбив і про яку мав витревалість старатись аж 7 літ. В славянських і італійських баладах прочуває дівчина своє нещастє і намагаєть ся не допустити до сього; тут заховуєть ся королівна більше пасивно, як коли-б знала, що їй нічого злого стати ся не може. В однім варіанті ¹⁾ говорить ся навіть у вступі, що дівчина заохочує сама лицаря до підступу:

„Und da die sieben Jahr ummer war'n,
Ein Brieflein thut sie schreiben.
Leg du dir weibisch Kleidelein an,
Flecht dir dein Haar in Seide“ і т. д.

Ясна річ, що тут іде про женитьбу, що тут ходить про поважний намір, а не про розпусне заспокоєне пристрасти. Німецьку баладу можна-б проте слушно назвати баладою про гордого батька і (терпливого та) хитрого жениха.

І иньші обставини відсувають трохи на бік німецький цикл від італійсько-славянського. Подія відбуваєть ся тут не в господі, де треба було прикидатись купчихою або монахиною, лише в королівськім замку, а через те й ціла обстановка набирає иньших красок. Маркграф звертає на себе увагу співом і не потребує виправдувати ся дорогою і нічною порою. Жіноча одіж помагає йому тільки переспати ся і поговорити з королівною. Тут також стрічаємо ся з новим мотивом про підслуханє розмови хлопцем, що зраджує її королеви, з мотивом, який побачимо ще в иньшій циклі.

Зі спільних місць лишаєть ся для нас передовсім мотив про перебиране в жіночу одіж, яка має помогти до цілі і само зведене. Подібно представлено сам момент перед відходом обох жінок до спальні. Що перебраний маркграф зводить королівну

¹⁾ Erk-Böhme, op. cit. Nr. 140 bic.

о півночі, то се не є рішаюча обставина, коли вже знаємо, що сей зворот уживаєть ся без розбору в численних баладах, як стало місце.

На мою гадку не мала німецька балада впливу на утворене славянської балади, хоч належить до старших продуктів народньої поезії. З нашим італійсько-славянським циклем лучить її лише мотив про перебиране хлопця в жіночу одіж в цілі зведена, з чого ще не можна вносити про їх спільне походженє.

Німецькі балади споріднені з дуже популярним германським циклем, що знаний на Півночі, в Німеччині і Данії в усяких відмінах.

Маю тут на думці широко розповсюджені балади про Гадбарда (Гафбура) і Сігне (Сігнільду), які вправді не стоять у генетичній звязи з славянськими і романськими баладами, але передають між иньшим ту саму тему з такими відміними, які подибуємо в німецькій поемі Гугдїтріх, а також до певної міри і в хорватських піснях про Сибіняна Янка і Том. Месїча.

Германські обробленя сеї групи носять дуже старинне знамя: з ними стрічаємо ся вже в Едді і в історії данській Саксона Грамматика, а дальше в численних штучних і народніх оповіданях і піснях XIII—XVIII столїтя¹⁾. Та сама тема є також предметом епізоду в поемі Гугдїтріх.

Найстаршу редакцію в формі пісні маємо в збірці, виданій в р. 1657 п. з. „*Tragica eller gamle danske historiske Elskovs Viser*“, звідки переложив її Грім і напечатав у „Староданських піснях“²⁾.

Оповідаеть ся в ній про нещасливу любов двох королївських дітей, що не могли побрати ся, бо їх батьки жили з собою в найгіршій незгоді. Молодому Гафбурови приснило ся раз, що бачив у раю Сігнільду, мав її в своїх обіймах і літав із нею за хмарами. Донька Ельфів вияснила йому сон і заповіла, що позискає любов дівчини, але потерпить за те смерть. Гафбур не

¹⁾ Wilhelm Carl Grimm, *Altdänische Heldenlieder, Balladen und Märchen*, Heidelberg 1811, стр. 509. М. Халанскій, Южно-славянскія сказанія о Кралевичѣ Маркѣ въ звязи съ произведениями русскаго былеваго епоса, *Русскій филолог.* Вѣстникъ, 1894, XXXI, стр. 168.

²⁾ W. C. Grimm, *op. cit.* стр. 93—101, Nr. 9, „*Hatbur und Signild*“. Численні варіанти наведені в примітках до німецького перекладу в збірці: Rosa Warrens, *Dänische Volkslieder der Vorzeit*, Hamburg 1858, Nr. 37, стр. 243—260 (З Грундтвіга), а також у Халанского, *op. cit.* стр. 168.

дав ся тим відстрашити і порішив дістати Сігнільду при помочи підступу :

„Herr Hafbur lässt sich die Haare wachsen und Jungfrauen
[Kleider schneiden,
Das Gewebe schlingen zu lernen, an Siward Hof thut er
[reiten“.

„Herr Hafbur lässt sich Kleider schneiden,
recht nach Jungfrauen Art,
Des Königs Tochter zu betrügen,
beginnt er eine Fahrt“.

Прийшовши на королівський двір, подає він, що його ви-
слав батько, щоб научив ся „schlingen“ і дізнає дуже радого
принятя. Сігнільда обіцяє його вивчити усіх жіночих робіт, які
лиш знає, і додає :

„Und ihr sollt essen aus der Schüssel mit mir
und schlafen bei der Dienerin mein“.

На се не годить ся Гафбур і відповідає :

„Und ich hat gegessen mit Königskindern
und geschlafen an ihrer Seite,
Soll ich mit 'ner Dienerin zu Bette gehn
da kann ich sagen von Leiden“ —

цілком подібно, як монахиня в піємонтській баядї у Нігри, що
на слова хазяйки : „Sola soletta non dormirete, dormirete colla serva,
purchè essa sia contenta“ відповідає : „Colla serva no voglio dormire,
voglio dormire colla vostra figliuola“.

Відтак сіли до роботи. Усі робили, лиш Гафбур дармував
і забавляв ся, через що звернув на себе увагу одної слуги, яка :

„Nimmer sah (ich) so kühnen Augen
an einer stolzen Jungfraue“.

Сі слова нагадують у дечім подібний зворот в італійській
баядї. Донька каже до матері : „O mamma mia, guardatela un po'
quella monacella, no ha gli occhi da giovinetta“. Вкінці надій-
шов вечер. Гафбур і Сігнільда пішли спати і тепер признав ся
Гафбур, ким він є і знайшов взаїмність. Одначе усе скінчило ся
погано. Слуга донесла королеви, що син його ворога спить
з його донькою; Гафбура схопили, звязали і засудили на пови-
шенє. Сігнільда не могла сього спокійно перенести і обіцяла,
що відбере і собі жите, як лиш побачить його на шибеници,
або підпалить хату враз із вірними слугами. Гафбур пробує іще

перед смертю вірність любки і коли видить, що полумя обгортає королівську палату, каже себе чим скорше повісити.

Ту саму тему, лиш трохи змінену, зі щасливим кінцем, маємо і в баладі „Waldhütte“¹⁾.

Король Görel не хоче видати своєї доньки за графа Гайнриха і скриває її в умисне збудованій хатині серед глибокого ліса. Се впевняє його, що ніхто не дістане ся до неї і тому починає хвалити ся. Повідомлений про се хлопцем Гайнрих рішає в инший спосіб дійти до своєї цілі :

„Er liess ein goldband weben
in seinen Seidenzwirn führwahr,
Das der Graf Heinrich so schnell sich
in sein hellgoldenes Haar.
Er liess das mit Seide weben
und mit rothem Gold führwahr ;
Das will ich euch in Wahrheit sagen :
Jungfrauen Farbe hatte sein Haar.
Da er kam auf die Heide hinaus,
da prüfte der Graf sein Pferd :
Da er kam zu des Königs Burg,
ritt er wie 'ne Jungfrau werth.
Sie hatte sich Kleider schneiden lassen
und recht nach Jungfrauen Art,
So ritt sie zu des Königs Burg,
wollt Säume tragen führwahr“.

Перебраний Гайнрих оповідає королеви, що його післав батько, щоб научив ся усіх жіночих робіт, які тільки знає його донька. Король посилає його до схованої в лісі хати : прийняте переходить його сподіваня. Коли надійшов час спати, запитав ся Гайнрих, з ким буде спати, і дістав запросини від самої королівни. Слуги

„Holten die Wachslichter herein,
die waren mit Ehre bereitet,
So wurden die jungen zwei
in die Frauenstube geleitet“.

В ліжку довідуєть ся Гайнрих, що дівчина любить його і розказує їй щиру правду. Се дуже зрадувало дівчину, тому просила його, щоб не говорив голосно, бо мігби хто підслу-

¹⁾ С. Grimm, op. cit. стр. 101—106.

хати. Дійсно підчула усе служниця і донесла королеви; одначе король видів тепер, що треба погодити ся з судьбою і віддав доньку за Гайнриха.

Остання балада вяже ся вже з німецькими баладами „Zeit bringt Rosen“ і виказує дуже незначні різниці. Більші відміни знаходимо в баладах про Гафбура і Сігнільду, що мають багато схожости з німецькою поемою про Гугдїтріха ¹⁾.

Гугдїтріх довідуєть ся від Берхтунга, що найкращу дівчину має король із Сальнеке Вальгунд: рішає проте оженити ся з Гїдбургю і задумує ужити підступу, щоб її дістати, бо знає, що батько не хоче її за нікого віддати. На велике здивоване свого двору зачинає він учити ся жіночих робіт і вправляти ся в штучних гафтованях і т. д.; ще більше дивують ся усі, коли видять, що король убирає ся, як жінка, але подивляють його красу: так гарно достроювало ся його миле лице і довге волося. Найблизші приятелі не могли тоді пізнати перебраного короля. По якімсь часі покинув Гугдїтріх свою вітчину і удав ся з Берхтунгом до Сальнеке. На дворі Вальгунда представив ся він як сестра Гугдїтріха, Вільгунда, і просив о захист, подаючи за причину свого кроку поступуванє брата, що хотїв його (її) віддати за поганина. Вальгунд прийняв його на свій двір, а навіть дозволив йому з часом спати з своєю донькою, що була зачїнена в вежі. Вісім тижнів говорив Гугдїтріх лише про жіночі роботи, одначе вкінці виявив їй, що прийшов позискати її любов і взяв її в тайні за жінку. Коли вже зближав ся час родин, напирала Гільдбурга, щоб Гугдїтріх вибавив її з вежі, але Гугдїтріх хотїв її дістати з рук батька. Тому втікає до дому і приходить її аж тоді забрати, коли її батько згодив ся, довідавши ся, що має дитину.

Тема, яку стрічаємо в наведених баладах і в поемі, зближуєть ся в першій половині до німецьких балад про підступного жениха: 1) батько представлений в них, як чоловік строгий, що або взагалі не хоче віддати доньки за муж, або шукає для неї лїпшого жениха; 2) жених уживає підступу, щоб змусити батька до уступленя: в тій цілі запускає довге волося (а навіть, як в Вольфдїтріх виучує ся жіночих рухів і робіт); перебираєть ся за дівчину; 3) перебраний дістаєть ся на двір своєї дівчини і

¹⁾ E. Henrici, Das deutsche Heldenbuch, Wolfdietrich zu Salnecke, Berlin u. Stuttgart, стр. 40—42. K. Simrock, Das kleine Heldenbuch, стр. 435—483.

перебуває у неї, щоб навчити ся жіночих робіт (або сховати ся перед насильним поступуванем брата); 4) дівчина не є йому цілком неприхильна і радо приймає його любов; 5) недовіре будить ся лише у служби, що й доносить королеви скорше або пізнійше; 6) відтак покидає жених дівчину і змушує батька уступити (нім. баляди, *Waldhütte*, *Вольфдітріх*) або мусить за се потерпіти кару ¹⁾ (*Гафбур* і *Сігнільда*).

Залежність усіх германських верзій майже певна, мимо численних відмін теми. Найстарший тип представляє тут баляда про *Гудбара* і *Сігнільду*, з якої найправдоподібнійше витворив ся епізод у *Вольфдітріху*. Се вже від давна підносили дослідники німецького епосу. Баляда „*Zeit bringt Rosen*“ — се лише дальше і новійше оброблене тої самої теми.

Усі обговорені до тепер верзії звязані зі собою лиш мотивом про перебиранє і спільне спанє. Між германськими іа італійськими балядами існує крім того невелика схожість у кількох подробицях, на що ми вже звернули увагу. Зрештою виказують оба головні циклі, про розпусного пана (італ.-слав.) і про гордого батька та хитрого жениха так багато ріжниць і в самій темі і в епізодах, що не можна приймати їх простої залежости між собою.

Певне зближенє германського циклю бачимо за те до полуднево-славянських пісень про воєводу *Янка* і *Тому Месіча*.

В приморській баляді з *Креса* оповідаєть ся така подія:

Воєвода *Янко* ²⁾ хоче оженити ся з одиначкою *Анджелією*, але мати не має охоти віддавати доньки за муж. Щоб викру-

¹⁾ Мотив про умовлену смерть закоханих, зловлених на любовних сходинах, який становить головну частину баляд про *Гадбарда* і *Сігне*, відбив ся також у славянських піснях. В великоруських піснях стрічаємо той сам мотив із малими дуже відмінами у *Кіреєвського*, *Рибнікова*, *Гільфердінга* і *Соболевського*. Є се пісні про незнаного доброго молодця і литовську королівну, розібрані в особнім екскурзі у *Халанського*: Мотивъ сказанія о *Гагвардѣ* и *Сигне* въ устной славянской словесности. Р. Ф. Вѣст. XXXI, стр. 166—176. Гл. ще *А. Соболевскій*, *Великорусскія Народ. пѣсни*. Томъ I. СПетербургъ 1895. Н-р. 25—47: пісні про княжну *Волконську* і *Ваньку ключника*. Той сам мотив маємо і в сербських піснях про *Момира* і *Гроздану*: Вук *Караджичъ*, *Српске народ. песме* 1845, II, Н-р. 30. „*Наход Момир*“ і *Гр. А. Николић*, *Српске народне песме у Срему*, У Новому Саду 1888, Н-р. 56.

²⁾ *Hrvatske narodne pjesme, što se pjevaju po Istri i Kvarnerskih otocih, preštampane iz „Naše Sloge“*, У Trstu 1879. II. Diel. *Ženske pjesme*, Nr. LXVIII.: *Vojvoda Janko i mlada Andjelija*, стр. 65—69.

тити ся, прикидаєть ся донька мертвою ¹⁾ і переносить щасливо усі проби зі сторони недовірчивого жениха. Одначе Янко зачуває здалеки, як Анджелія розказує про се своїй матері і заприсягає пімстити ся за підступ.

„On se šeće staroj majki doma,
On se šeće tri leta va gori,
Zgoji kose, kako i divojka,
Zgoji dojki, kako i divojka,
Obuče se kako i sirota,
A na ruke bilu koneštricu,
V koneštrici dvi bile kanice,
Da će jednu za dukat prodati,
Drugu da će za dar darovati,
Ki će njega šivat naučiti,
S' kim će se on sirota hraniti“.

Так перебраний приходить на двір Анджелії і просить о нічліг; — „ćeš me zeti nočas nočevati?“ — Мати приймає його радо і випитує його, що має у торбі.

„Kad se bilo škura doba noći,
Al zavapi sirota neboga,
Da s kim oće večer večerati,
„S kogu ću ja noću nočevati?“
„S manom oćeš večer večerati
S Angjelinu noću nočevati“.

¹⁾ Мотив дівчина прикидаєть ся мертвою, щоб не дістати ся в руки нелюбови належить до дуже популярних і приходить у численних баладах і оповіданях. Незадовго буду мати нагоду поговорити про се в окремі розвідці; тепер наведу лише деякі найважніші паралелі. Західно-європейські паралелі і деякі славянські зіставлені в другім томі величавої збірки F. J. Child, The English und scottish popular ballads, Boston and New York. Українські версії у збірці Антоновича і Драгоманова, Историч. пїсни малорусскаго народа, Київ 1874, стр. 306 і д; польські в збірках Жеготи Паулі (I. 173) і т. д., чеські, моравські і словацькі в збірках Сушіля (Н-р. 128. 146), Ербена (стр. 485, Н-р. 20), у Челяковського (1827. III. 11), у Колляра, Крольмуса, Бартоша, Moravské písně nar. v nově nashirane, стр. 20. Н-р 20 і т. д.; сербсько-хорватські у Вука Караджіча (1845. I. 55†, і деінде прим. I. 55), у Гр. Ніколіча в „Српске нар. П. скупио у Срему, Н-р. 43 і 44. (Женидба Герцага Стевана), Петрановича в Српске нар. П. 1867. Н-р. 362 і т. д.; болгарські у збірці братів Міладінових, Бглар. н. п., Н-р. 68 і т. д.

Kad je bilo neko doba noći,
 Al zavapi Angjela divojka:
 „„Aj, prokljeta, mila majko moja,
 I još ote bile dvore tvoje,
 Kada si je nigdar zagrabila
 I sirote va nje prijemala!
 Nije ovo sirota neboga,
 Ker je ovo vojevoda Janko!““
 On se metne pred balkuna vanka,
 I šee se staroj majki doma:
 „Veseli se, mila majko moja,
 Prevaril sam Angjela divojku!““

Ще більше схожості находимо в иньшій пісні, наведеній в збірці Мажураніча¹⁾ п. з. „Prevariена dieva“. Мати виховує одиначку :

„Tri put lipšu, neg zvezdu danicu.
 Prosili ju prosци na sve strane,
 Al ju majka od mila nedaje ;
 Već ju drži dvoru za lipotu
 I onomu suncu na istoku.“

Відмовила вже трьом банам, трьом генералам, а вкінці закоханому Томіці Месічу. Се дуже пригнобило хлопця ; як се побачила його сестра і довідала ся про причину смутку —

...„brata lipo naputila ;²⁾
 Kak' će bratac prevariti dragu :
 Goji brate kose ovelike,
 Goji kose tri godine dana,
 Pak ih spletaj kako i divojka.“

Брат послухав її ради „obуće se kako i divojka“, і пішов під двір дівчини та почав „milo pivat još milije plakat“. Се за-

¹⁾ Hrvatske narodne pjesme sakupljenje stranom po Primorju a stranom po granici. Sabrao Stjepan Mažuranić. Svezak I. U. Senju 1876, стр. 107—111.

²⁾ Тут дає раду сестра, подібно як у деяких новогрецьких піснях, де побіч того виступає і мати чарівниця. Звичайно зодначе спочиває ся роля в руках баби або знахорки, так, як се маємо в славянських піснях про Матвія. Деякі приміри наведені в студії А. Веселовського, Сказаніє о красавицѣ въ теремѣ и русская былина о подсолнечномъ царствѣ. Журналъ мин. нар. пр.св. 1878. Н-р. 3, стр. 198 і д. idem. Южно-русскія былины. Сборникъ русс. яз. и „слов. И. а. н. Т. XXXVI, СПбрг. 1885, стр. 388.

чула мати, а донька запросила його до середини. Одначе Месіч заховував ся дуже несміло і вимавляв ся усе, що йому, сироті не випадає „da ja idem s vami večerati“ і „s vašem kćerkom spatі“. Все таки удало ся дівчині переконати несмілу сироту, щоби пішла з ним спати.

„Oni idu noćcu noćevati.
 Kad je bilo niku doba noći
 Niku doba noći o pol noći,
 Zavarila lipota divojka:
 O prokljeta stara moja majko!
 Nije ovo sirota divojka
 Već je ovo Tomica Mesiću,
 Koji me je rada prevario.“

Як лиш то зачув Месіч, утік до дому і оповів сестрі, що стало ся. На нього ждав уже лист від гордої матери, в яким вона просить його, щоб збирав сватів і приходив по її доньку.

Се вже тема цілком та сама, що й у баладах „Zeit bringt Rosen“. Стрічаємо її ще в одній пісні про горду матір і Серайлію Мую, надрукованій у Вука ¹⁾.

Мати гарної доньки Фати хвалить ся підчас пиру, що за нікого не дасть своєї доньки, а тим більше за Серайлію Мую. Про се довідуєть ся він від своєї сестри, перебираєть ся за дівчину і дістає ся до хати Фати. Мати приймає його радо а коли він просить :

„Дај ми, кадо, твоју милу Фату,
 Да не лежим у душеку сама“ —
 „Даде њојзи њепотицу Фату“.

В ліжку :

„Не хће Мујо мировати с миром,
 Него љуби њепотицу Фату,
 Под грло је закинуо зубом, —
 Даде њојзи жефер прстен с руке“

а сам утікає. Коли про се довідала ся мати, дала себе переблагати і повідомила його листом, що може приходити зі сватами.

Як бачимо, звязь між сербсько-хорватськими піснями, а німецькими баладами циклю „Zeit bringt Rosen“ — і циклем Гугдїтріх-Гафбург-Сігнільд цілком ясна. Оброблений в них мотив про

¹⁾ Вук Кар., Српске народне пјесме из Херцеговине, У Бечу 1866. Н-р. 12.

гордого батька або матір¹⁾ і про хитрого жениха, який зводить дівчину і сим чином доходить свого. Мотив про перебиране грає і тут важну роллю, одначе в трохи иньшій формі. Коли в славянських і італійських баладах згадуєть ся лише про хвиливе перебранє без більших приготовань, то тут робить жених звичайно більші приготованя. З виїмком верзій в „Zeit bringt Rosen“ запускає він зрештою в усіх иньших відмінах тої теми коси і старає ся привикнути до жіночої одіжи. В Вольфдїтріху, в баладах про Гафбура і Сїгне і в сербсько-хорватських піснях згадуєть ся крім того, що дівчина хоче учити ся жіночих робіт. В славянських відмінах повторюєть ся також мотив, знаний з німецьких балад, що хлопець співом звертає на себе увагу і дістає запросини увійти до середини.

Полуднево-славянські балади, особливо дві останні, повстали майже певно під впливом німецьких верзій. Се не повинно дивувати, бо знаємо багато про німецько-сербські взаємини в народнім епосі.

Оттак ми вичерпали балади на нашу тему і зближуємо ся до кінця.

Полишаєть ся нам тепер відповісти на найважнїше питанє про генезу нашого мотиву про перебиране в жіночу одіж і про відносини поодиноких обговорених уже нами циклів.

¹⁾ Мотив про горду матір або батька, що хвалять ся красою або недоступністю своєї доньки, знаний загально в народній словесности всяких народів. Стрічаємо його також в українських, білоруських і великоруських піснях. Про се гл. спеціальний розділ у праці А. М. Лободи, Русскія былины о сватовствѣ, Универс. Извѣстія, Кієвъ 1903. X, стр. 168—202: Сватовство Хотѣна (Гордена) Блудовича. Особливо цікава одна білоруська пісня, напечатана в збірці Романова (I, стр. 418. Н-р. 160), де маємо примір перебираня хлопця в дівочу одіж. Мати Рожа хвалила ся своєю донькою, що „нихто дочки ня возьмець, бязь скрыпокъ, бязь цымбалъ, бязь вяликихъ бояръ“. Коли се підчув Куземку, порішив доказати тої штуки. Як тільки в неділю походили ся дівчата на танець, а донька Рожі не приходила, перебрав ся він „у дзявоцкое плацьце, у жоноцкій походъ, у дзявоцкія говорки“ і спровадив дівчину на танець. В понеділок доніс гордій матері, що таки зманив її дочку без скрипок, цимбалів і бояръ“.

Пор. також екскурс Халанского „Женихъ на службѣ у отца невѣсты“ в ор. сіт. стр. 116—133. В пісні у Вука (Срп. н. п, У Бечу 1845. Н-р. 96, стр. 617) хоче Якшіч женити ся у Янка, але Янко не дає доньки (дворию га девет годин дана): хлопець аж занедужав із того і звернув на себе увагу „робиди дивоїки“. При її помочи дістає ся до покоїв доньки Якшіча, одначе не в перебраню, освідчає їй свою любов і утікає з нею.

Спільною точкою, що повторюєть ся в усіх обговорених балядах, є мотив, що хлопець перебираєть ся, щоб дістати ся до дівчини. Вже висше згадували ми, що се мотив загально-людський і що він сам не може рішати про генетичну звязь наших верзій, коли нема ніяких иньших даних. Подібних випадків, як у наших балядах, було подостатком усюди: на се вказує нам і жите людське і безліч оповідань на ту тему.

Штучних способів дістати ся до хати дівчини, знає особливо багато східна Европа. В індійських збірках уживаєть ся до того деревляного коня або деревляної птиці. Сей спосіб зробив ся дуже популярний і повторяєть ся в численних східних оповіданнях, а часто і в західних, середновічних ¹⁾.

Взагалі виконуванє підступу при помочи зроблених звіврат тїшило ся колись дуже великим розповсюдненєм, як се бачимо не лише з штучної, але і з народньої словесности.

Для приміру наведу одну італійську казку, яка рівночасно дає нам у части паралелю до баляди „Waldhütte“ і вказує знов на те, що між народом у низших і висших верствах кружили поодинокі мотиви, що або повставши самостійно або перейшовши від сусідів, знаходили відтак місце і в балядах.

Один цар держав доньку в скритку і обіцяв тому, хто її віднайде, віддати її за жінку. Проби женихів випадають без-успішно, аж Джузеппови удаєть ся дістати руку царівни. За радою одной старої баби робить собі орла і сховавши ся в нього, каже віднести себе на двір царя, що показує його своїй доньці і улегчує їм через те знайомство ²⁾.

Деревляні і штучні орли, гуси і иньші звіврата приходять і в иньших народніх та штучних оповіданнях ³⁾.

В середновічних часах подібні теми, де треба уживати підступів, щоб серед усяких пригод дійти до своєї ціли, нале-

¹⁾ Паралелі зібрані у I. Benfey, *Pantschantastra*, I, с. 159, *idem*, *Kleinere Schriften*, III, с. 109—110 з нагоди збірки *Tâtinâmeh*, Весоловскій, Сказаніє, стор. 202 і д. і *passim*.

²⁾ Весоловскій, *op. cit.* стор. 203.

³⁾ В деяких темах прибрали сї штучні звіврата иньше значіне: є се перемінені люди. В великоруській билїні про Ваньку Удовкіна перемінюєть ся герой в горностая і дістаєть ся до палати своєї любки. (Пѣсни, Собран. П. Н. Рыбниковымъ. Ч. I. Москва 1861. IV. 76. стор. 443. Про се пор. ще Máchal, *O slovansk. bohatyřském eposé*, стор. 201 і д.). В „Lai von Yones“ перемінюєть ся отець Йонеса в птаха і відвідує в вежі жінку заздрісного старця. (Gröber, *Grundriss der roman. Philologie*, B. II. 1. стор. 596).

жать до найбільше розповсюджених. Досить переглянути літературу, зіставлену в розвідці Веселовського про зачинену красавицю, і в студії Лободи¹⁾, щоб виробити собі понятє про популярність теми.

Любка мусів уживати всяких способів, бо його дівчина була майже завсїди зачинена в вежі і пильно стережена. Се знов мотив, спеціально середновічний (хоч приходить і давнїше спорадично), що стоїть у звязи з тодішними поглядами на жінку, як на „сосуд грїха“, на істоту невірну і фальшиву, здібну до всього, яку треба тому завсїди пильнувати, бо вона, як каже Веселовський, „по природѣ падка на грѣхъ“, що „какъ ни береги ее за семью замками, она и тамъ сьумѣетъ согрѣшитъ“²⁾. Сей мотив бачимо і в наших верзіях у Гугдітріху і в Вальдгітте, а його слїди і в иньших піснях, що зрештою не мають із нашою темою ближших точок схожости.

Так приміром в одній полуднево-славянській баладі перебираєть ся Марко Кралєвич за приморського лікаря і дістаєть ся до вежі, в якій замкнула мати свою доньку, пильновану ще до того девятьма братами³⁾.

Мотив про перебиране в жіночу одїж є лишень частиною сього великого циклю; і він був дуже уживаний, особливо в середновічних темах. Близші студії над середновічними новелями дали би нам певно багато гарних паралель; я обмежу ся лише кількома замітками.

Що хлопець перебираєть ся за дівчину, щоб дістати ся до хати дівчини, про се знаємо вже і з часів перед середновічєм.

Так приміром у Сомадеви і в численних індійських, жидівських та иньших верзіях подибуємо мотив, що хлопець спить із царськими коханками, перебраний за дівчину, мотив, який увій-

¹⁾ Лобода, *op. cit.* стор. 75 і 84.

²⁾ Веселовській, *op. cit.* 184; *idem*, Изъ исторіи романа и повѣсти, II. стор. 5—23 і там наведена література. Прошу також порівняти відповідні розділи у Вайнгольда про німецьку жінку і Рудека „Geschichte der öffentlichen Moral in Deutschland“.

³⁾ *Vienac uzdaria narodnoga o. A. Kačić Miošiću*, стор. 9; Халанській, *op. cit.* с. 217; *Jagić* (Archiv für slav. Philologie, V, ст. 452) „Kralj Marko, kurz skizzirt nach der serbischen Volksdichtung“. Сама тема належить до багатого циклю оповідань і пісень про героя, який хвалить ся, що звів або зведе дівчину. Про се гл. Халанській, *op. cit.* с. 217—220; Веселовській, Южно-русскія былины, Сборникъ XXXVI., XI. Алеша „бабій пересмѣшникъ“ и сюжеть Цимбелина“ стор. 381—401, де наведена ширша література.

шов і в репертуар середньовічних новель¹⁾. Одначе аж у середньовічних продуктах та в казках повтаряєть ся він дуже часто²⁾.

Ті мотиви мусіли бути дуже популярні, коли їх так часто подибуємо в народній поезії європейських народів усяких країв.

Полудневі Славяни мають баладу „Женидба од Сеѣа Ивана“, яку я знаю тільки зі змісту, наведеного у Халанського³⁾.

Иван любить турецьку дівчину Айкуну, жиє з нею в її домі і ходить із нею білити полотно на ріку. Потім утікає з нею.

Гарнійше відданий наш мотив у шведській баладі „Перебранє Валлевана“, де оброблена тема про насильне упровадженє дівчини⁴⁾.

Валлеван припливає на корабли до краю, де жила гарна дівчина, і просить ся на ніч. На питанє, звідки приходить, оповідає :

„Eine Königstochter bin ich aus Engelland,
Bin ich doch nicht aus gar feinem Revier,
Doch in Seiden zu wirken, ich zeig es dir“.

Відтак довідуєть ся, що дівчина любить його, заманує її на корабель і відпливає з нею домів.

Дуже цікаві дві новогрецькі пісні, які мають навіть дуже багато спільного з групами про розпусного хлопця і про хитрого жениха.

В баладі у Passow'a⁵⁾ оповідаєть ся історія підступного зведеня дівчини. Янісови не удаєть ся звести гарної дівчини Маро, і ніхто не хоче йому помогти. Лише його сестра радить йому, щоб перебрав ся в жіночу одіж і перейшов перебраний попри дім дівчини та поздоровив її. Яніс виповнює усе як слід, зама-

¹⁾ R. Köhler, Kleinere Schriften, herausgegeben von J. Bolte, Berlin 1900. II Band, стор. 602—609; Веселовскій, Сказанія о Соломонѣ и Китоврасѣ, СПбъ 1872. Приходить у Sercambi „De magna prudentia“.

²⁾ В одній еспанській казці ночеє син сусіднього цїсаря у трьох гарних дівчат, перебравши ся за стару жінку, одначе наймолодша догадуєть ся, що се не жінка, звязує його в постели і викидає. (Grimm, Spanische Märchen, N. 15, в Haupt, Zeit. f. deut. Alterthum, 1858, I, 2).

³⁾ Стојадиновиѣ, Српс. нар. п., I, N. 7; Халанскій, op. cit. с. 122.

⁴⁾ R. Warrens, Schwedische Volkslieder der Vorzeit, стор. 120—123, N. 18; Afzelius-Geijer, Svenska Folkvisor, N. 52.

⁵⁾ Passow, Carmina pop. graec. rec. Leipzig, 1860, N. 478; Chasiotes, Συλλογή τῶν κατὰ τὴν Ἑπιτροπὴν δημοτικῶν ἑσμάτων, Ἀθ. 1866, стор. 158, N. 38.

нює дівчину рвати цвіти на полі і відкриває їй тут свою любов. Дівчина просить, щоб не зробив їй нічого лихого і бажає йому, щоб його з'їли вужі, колиб чого злого допустив ся. Одначе хлопець не відступає від своїх замірів і каже, що волів би вмерти в лабах медведя, ніж мав би пустити її в тім самім стані, в яким прийшла.

В другій баладі¹⁾ передаєть ся отсю подію :

Константин не може дістати Ліогеннети: тому перебираєть ся за радою матери - чарівниці в жіночу одіж і удає ся до неї, щоб навчити ся гафтувати. Тут спить він із Ліогеннетою і зводить її підчас сну і то так, що навіть дівчина про се не знає.

Остання балада так дуже підходить до циклю германського і до пол.-слав. балад про Тому Месіча, що можна її уважати неначе їх продовженем.

Як отже бачимо, не є мотиви нашого циклю чимсь відірваним, вповні самостійним: противно, середновічна, штучна і народня література дає нам цілий ряд паралель, які можна би ще значно помножити. Наші балади передають тільки загально розповсюджені середновічні мотиви: думка про історичний підклад у баладах про Матвія, Каріняно або в Гугдітріху не має найменшої правдоподібности.

Де повстали сі мотиви, сього не можна рішучо сказати. Певно лише, що в західній Європі і то або в полудневій Франції, звідки розійшли ся по цілій Франції, піренейським півострові і Італії, або в Німеччині. Трудно також означити з цілою певністю, чи мотив про перебиране в жіночу одіж в цілі зведеня дівчини розширив ся з одного місця, чи повстав у кількох місцях самостійно. З великою правдоподібністю можна приймати останню евентуальність, тим більше, коли бачимо популярність мотиву і всякі його варіяції.

Збираючи головніші результати про наш мотив можемо сказати :

1) Балади про Матвія Корвіна витворили ся між Словаками з кінцем XV або з початком XVI столітя під впливом італійських поетичних (або й устних?) версій, можливо, що при посередництві полудневих Славян, з огляду на історичну подію по-

¹⁾ *Νεοελληνικά Ἀνάλεκτα — Παράδοξου*, Athen, I, 1870, с. 342 і д., пор. F. Liebrecht, *Zur Volkskunde*, 1879, стор. 189—190 і 204—5.

дїбного змісту. Яким способом дісталась італійська версія між Словаків, про те нема ближших даних, можливо одначе, що до того причинили ся живі зносини, які панували за Матвія з Італією і рух гуманістичний, викликаний на Угорщині Матвієм і ведений італійськими ученими.

2) Другу групу балад на ту саму тему творять германські балади про Гадбура і Сігнільду, *Zeit bringt Rosen, Waldhütte* і епізод, у Гугдтріху та полуднево-славянські балади про воєводу Янка і Тому Месіча, до яких може бути долучена і новогрецька пісня про Константина.

3) Обі групи витворили ся на основі західно-європейського дуже популярного мотиву про підступне зведене дівчини і найправдоподібніше повстали окремо від себе.

II. Пан дістаєть ся в мішку до хати мельника і зводить його доньку.

В попередніх славянських баладах стрічали ся ми з мотивом про перебиранє хлопця в жіночу одїж. Тим одначе не вичерпані іще способи, яких уживали, щоб дістати ся до хати дівчини або жінки з наміром зведеня¹⁾.

Між ними важний для нас особливо один тому, що приходить у циклу балад, які знані і в славянській народній поезії: пан каже себе занести в мішку до млина і зводить там у ночі гарну доньку мельника.

Найбільше популярні польські балади, записувані і друковані дуже часто по всяких збірниках пісень²⁾.

¹⁾ Популярною була приміром тема, що хлопець діставав ся до дівчини в кошику з цвїтів. Так приміром стрічаємо ся з нею в французькій творі „*Fleur et Blanchefleur*“. В творі Конрада Флека довідуєть ся любко, де є Бляншфлера, зискує підступом стражника темниці і дістаєть ся до милої в кошику, наповненім рожами (*Goedeke, Geschichte der deutschen Dichtung*, II вид. стор. 104). Та сама тема оброблена і в нідерляндській пісні, надрукованій в збірці *Erk-Böhme* (I, стор. 281—5, N. 81. *Floss und Blancfloss*); істнує також подібна німецька пісня про писаря, що хоче за радою дівчини дістати ся до неї в кошику, але заводить ся гірко, бо дівчина пускає його з кошиком так гарно на землю, що добре потовк ся. Численні паралелі, особливо з італійської літератури, наведені у *Erk-Böhme* (I, с. 476—7, N. 144 „*Der Schreiber im Korbe*“).

²⁾ *J. Lipiński, Pieśni ludu Wielkopolskiego*, стор. 191; *K. W. Wójeicki, Pieśni Białochobatów, Mazurów i Rusi z nad Buhu*, Warszawa 1836, I, с. 60; *O. Kol-*

Усі вони годять ся між собою в усіх, навіть найменших подробицях і передають тему тими самими словами: що найбільше подибуємо трохи скорочені варіанти. Дятого вистарчить для нас навести один примір; беремо його зі збірки Жеготи Паулі: ¹⁾

I. U naszego młynarza

Jest tam ładna dziewczyna.

A pan o niej nie wiedział

Służenka mu powiedział.

Oj posłał pan dragana:

„Idź młynarzu do pana“.

Idzie młynarz i дума:

„Co ten pan do mnie ma?

Oddałem podatki

I od młyna drapaczki“.

Młynarz wrota otwiera,

Pan mu wina nalewa:

„Pij młynarzu to wino,

Nie piłeś go jak żywo.

Pij młynarzu, maszli pić,

Kasia moja musi być“.

„Weź se panie, co ja mam,

Ja swej Kasiuni nie dam.

Weź se panie i woły,

Wszystko ziarno z stodoły,

Zabierz sobie i świnię,

Ja Kasięnkę przebiję“.

II. Nie mógł pan nic poradzić,

Kazał siebie w wór wsadzić.

„Zawieźcie mnie do młyna,

Gdzie Kasięнка jedyna!

Nie kładźcie mnie we młynie,

Bo mnie zjedzą tam świnię;

berg, Lud, IV, N. 197—9; XI, стор. 194—5, N. 372—4; XVI, с. 283—4, N. 460—1; XVIII, с. 161, N. 279, 280; XIX, с. 152, N. 460; Radomskie стор. 40—41, N. 79—83; XXII, стор. 122—3, N. 204, idem, Mazowsze, II, N. 208, стор. 91; 209 a, b, стор. 92; III, стор. 265, N. 367; Jan Świątek, Lud nadrabski (od Gdowa po Bochnię), W Krakowie 1893, стор. 203—4, N. 39; Materiały antrop.-archeol. 1903, VI, Lud łańcucki, стор. 208, N. 22.

¹⁾ Żegota Pauli, op. cit., стор. 70—73, N. 3.

Nie kładźcie mnie na podzie,
 Bo mnie zmielą we słodzie;
 Nie stawiajcie w mielnicy,
 Bo mnie zjedzą indycy;
 Połóżcie mnie w komorze
 Gdzie Kasieńka ma łoże““.

III. Już o samej północy,
 Wór się na łoże toczy.
 „„Kiej tam djabeł nie zboże,
 Co się toczy na łoże““.
 „„Cicho, Kasiu, nie wołaj,
 Ja Kaniowski Mikołaj!““¹⁾
 „„Żebyś ty był dobry pan,
 Nie chodziłbyś w nocy sam;
 Trzymałbyś se służeńki
 I nadobne dziweńki.
 Kiedy ja sobie mielniczka
 Trzymam sobie czeladniczka;
 Trzymam dosyć czeladzi,
 Każden kamień nawadzi““.

Польська балада звязана з іменем Миколи Потоцького, зна-ного звичайно під іменем староста Каньовський, який жив у дру-гій половині XVIII ст. за панованя Станіслава Августа. Його ім'я (або принайменше титул) повтарається в усіх відмінах; се по-зволяє нам догадувати ся, що пісню зложено за його часів із кін-цем XVIII столітя. На се вказує також і слово „драган“, що було уживане за часів Станіслава Августа на означене служби двір-ської, уживаної також і до війни²⁾.

Польська балада оповідає цілу подію дуже ясно і гарно. Не можемо сього сказати про лужицьку баладу³⁾ на ту саму тему, коли порівняємо її з польською. Лужицька версія значно скорочена і не так гарно устилізована.

Наводжу її для порівняня :

„Tam wóše Dreždžan jeden knez,
 Tón je sej dał šić kožany mjech,

¹⁾ В інших варіантах „ja ze dworu Mikołaj“ або „starosta pan“.

²⁾ Ž. Pauli, op. cit., стор. 71.

³⁾ Haupt-Smoller, op. cit., стор. 65—6, N. 37. „Zemjan a mlóńkowa džowka“.

Wón je so do njoh' zašic dał,
 Wón je so dał wesé do mlóna,
 — Dobry éi wečor, mlónkowa!
 Džehada tón kórc stajíl bych? —
 — Staj jon šak tam do kuéika,
 Tam mały kusčičk wot lóžka,
 Džeš naša luba džowka spi. —
 Dyž poča wo pót nocy byé,
 Da poča holčo wołaći:
 „„Oh, maćje, luba maćerka!
 Tón mjech je jédyn žiwy muž
 Wón ma tež nahi a rucy,
 Wón 'ce tež ke-mni do lóža““.
 „„Och, džowka, luba džowčička,
 Dy by ty z mjerom wostała,
 Da by ty była zemjanka““¹⁾.
 „„Ja necham byé žana zemjanka,
 Ja 'éu byé mištr mlónkowa““.

Славянські верзії не є одначе місцевим витвором: їх утворено під впливом німецьких балад про мельника і пана в мішку, що розширені по цілій німецькій території і знані в численних варіантах¹⁾. Для означення залежності славянських балад і їх вартости вистарчить навести одну з них:

¹⁾ Mittler, op. cit., стор. 264, N. 326; K. Simrock, op. cit., стор. 434, N. 283; Erk, op. cit., стор. I, 2, 13, 50; I, 5, 30, 31; E. Meier, Schwäbische Volkslieder, Berlin, 1855, стор. 315; Kretzschmer, op. cit., I, N. 136. З „Eyn kleyner feyner Almanach“. I, 1777, N. 31; Fr. W. Diefurth, Fränkische Volkslieder, II Theil, Weltliche Volkslieder 1855, стор. 53, N. 61—62; O. Schade, Volkslieder aus Thüringen, Gesammelt und mitgetheilt v..., Weimar. Jahrbuch, III, 1855, ст. 289; Erk-Böhme, op. cit., стор. 479—80, N. 146 „Edelmann in Habersack“; E. Mündel, Elsässische Volkslieder, Strassburg, 1884, N. 7; G. Scherer, Jungbrunnen, Berlin, 1875, N. 155; Pogatschnigg-Herrmann, Deutsche Volkslieder aus Kärnten, II, стор. 199, N. 609 і стор. 233, N. 752; Weckerlin, Chansons popul. de l'Alsace, Paris, 1883, II том, с. 300.

З тою баладою споріднена в дечім балада про горду мельничку, що вміла молоти особливо з гарними, молодими хлопцями. Коли раз муж вернув у ночі до дому, не хотіла його впустити, вимавляючи ся тим, що змучена, бо молола з хлопцями. Як діставали ся хлопці до неї, бачимо зі сцени, описаної в другій строфі:

„Guten Tag, guten Tag, Frau Müllerin,
 Wo setz ich meinen Sack hin?

„Es wohnt ein Müller an jenem Teich
 Der hat 'ne Tochter und die war reich.
 Nicht weit davon ein Edelmann,
 Der wollt des Müller's Tochter habn.
 Der Edelmann hatt einen Knecht,
 Und was er that, das war schon recht.
 Er steckt sein Herrn wol in den Sack
 Und trug ihn nauf als Habersack.
 Guten Tag, guten Tag, Frau Müllerin,
 Wo stell ich meinen Habersack hin?
 Stell ihr ihn dort in jene Eck,
 Nicht weit von meiner Tochter Bett.
 Es dauert kaum die Mitternacht,
 Der Habersack sich lustig macht.
 Ach Mutter, Mutter, hier ist ein Dieb,
 Er stiehlt mir meine Ehre, die ist mir lieb.
 Ach, Tochter, hätst du still geschwiegen,
 Ein' Edelmann hätts du gekriegt.
 Ein' Edelmann, den mag ich nicht;
 Ein' lustgen Müller versag ich nicht,
 Ein' lustgen Müller muss ich haben,
 Und sollt ich ihn aus der Erd raus graben.
 Und als sie ihn aus der Erd raus grub,
 Das wars ein lausiger Schneidersbub.
 Sie grub ihn hinein und wieder heraus,
 Und macht ein lustgen Müller daraus“²⁾).

Цікава іще пісня, яка дуже пригадує висше обговорені баляди, знані під заголовком „Küchenjung“.

„Der Müller und die Müllerin
 Bewachten die Tochter her und hin.
 Hör mein, du willst mein Freier sein,
 Komm abends zu mir ins Kämmerlein“.

Setz ihn in jene Ecke
 Nicht nach bei Bauernsäcke,
 Kann malen, wann ich will“.

Варіанти сеї баляди зібрані у Erk-Böhme, op. cit., стор. 497-9, N. 156 a, b.; Meier, op. cit., стор. 259; Simrock, op. cit., стор. 285; Dittfurth, op. cit., стор. 285; Mittler, op. cit., IV, 285, стор. 438; Erk, op. cit., III, 1, 68; Kretzschmer, op. cit., I, 282, 304 і т. д.

¹⁾ Mittler, op. cit., стор. 265, N. 326, з околиць Франкфурта.

Хлопець уживає до того підступу: парубок вносить його з мішком до середини. В ночі висипає мельник зерно з мішків на камінь і видить що нема одного мішка. Питаєть ся про те свого наймита і довідуєть ся, що :

„So hatte der eine Sack wol Bein,
So ist er gegangen zur Kammer hinein“.

Йде отже під двері, стукає і кричить до доньки, щоб йому віддала його мішок, але чує вже, як наймит говорить :

„Herr Meister um Gottes Barmherzigkeit !
Der Sack rennt dort auf der Wiese weit.
Der Sack sprang zum Fenster hinaus :
Keine Jungfrau ist hier mehr im Haus“ ¹⁾.

Німецькі баляди про пана в мішку належать до витворів новіших часів. Найстаршу (першу) редакцію стрічаємо аж в р. 1679 в рукописнім збірнику Івана Гека (Heck), записану якимсь студентом. Böhme ²⁾ догадуєть ся тому, що пісня не може бути дуже стара і що певне не сягає часів найбільшого розцвіту лицарства, тим більше, що і у Нідерляндців нема її в старших записях, лише аж у збірках XVIII столітя, перший раз у „Harlem Oudt Liedboek“ з р. 1716 (Bl. 50).

З Німеччини дістала ся вона і до Славян і то з одного боку до Лужицьких Сербів, з другого боку до Поляків.

Лужичани переймили її, не перемінюючи нічого і обмежуючи ся, як се звичайно буває в їх балядах, лише до перекладу ; звідси подибуємо навіть ті самі слова, що й у німецькім оригіналі.

Польські варіанти виказують за те самостійне оброблене. До тої самої теми пододавано нові епізоди, які дуже добре гармонізують з основним мотивом. Видно, що автори йшло не про переклад, тільки про перерібку. Так зараз вставлено на початку сцену між паном і мельником, яка дуже добре годить ся з дальшим змістом. Пан виступає тут як розважний зверхник і зачинає своє діло по доброму. Знаючи свою власть і несмілість підданого хоче він дістати дівчину без насильства: чемне прийняте і вино мають йому стати до помочи, щоб з'єднати її батька.

¹⁾ idem, стор. 265, N. 327 з над Рену. Пор. Kretzschmer, op. cit. II, 156. V, 2.

²⁾ Erk-Böhme, op. cit., стор. Dr. G. Kalf f Het hed in de middeleeuwen, Leiden 1883, стор. 190: „Van Claes Moolenaer“.

Та коли його просьби не помагають, бере ся за підступ, про який оповідають німецькі балади. Одначе і ся частина оброблена самостійно. Про місію вірного наймита, що грає велику ролю в деяких німецьких варіантах, нема тут найменшої згадки. Широко оброблені за те рефлексії пана над тим, де йому найліпше лежати в мельниковій хаті. І сам кінець не держить ся невільничо німецького оригіналу і передає ту саму гадку в иньший спосіб.

На тім вичерпали ми весь матеріал про перебиране (в жіночу одіж і в мішок) у славянській народній поезії в ціли зведеня дівчнни.

Сконстатувати мусимо, що наш мотив перейшов переважно з заходу, але що не здобув собі ніколи так великої популярности, як у романських та німецьких народів і переховав ся більше у полуднево-славянських племен і у Поляків, де погляди на жінку зближувались більше до поглядів західньої Европи.

Відень, май 1905.

Зенон Кузеля.

16.462

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

9768

7.